

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

gevoelige thema's behandelt. Daarom hoop ik dat het ijverig gelezen zal worden en de analytische wereld het debat niet uit de weg gaat. Eén ding is zeker, zij het voor Reijzer naar eigen zeggen lastig te aanvaarden: analytici zijn heel gewone mensen (p. 148).

Mentaliseren: zoektocht naar een vertaling

Bespreking van

Annelies Verheugt-Pleiter, Marcel Schmeets & Jolien Zevalkink (2005).

Mentaliseren in de kindertherapie
— *Leidraad voor de praktijk*.
Koninklijke Van Gorcum.

ISBN 978 90 232 4160 7, 177 pp., € 28,80

PATRICK MEURS

Mentaliseren in de kindertherapie is een niet te missen boek voor wie actuele evoluties in de analytische kinderpsychotherapie wil volgen. Onderzoekers en ervaren klinici van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut zorgen voor een goede vertaling van de 'reflective functioning en mentalisation' naar de kindertherapiepraktijk. Dit werk uit 2005 heeft zijn weg gevonden naar kindertherapeuten, en het is inmiddels verschenen in Engelse vertaling, voorzien van een lovend voorwoord door Peter Fonagy. Dat alleen al pleit voor de kwaliteit ervan. Een 'late' bespreking, anno 2008, maakt het mogelijk om naast inhoud en verdienste van het boek ook stil te staan bij enkele moeilijke aspecten en noodzakelijke verdere stappen.

In het hoofdstuk over theoretische concepten (Schmeets) lezen we dat mentaliseren voorafgaande stappen vergt: het mogelijk maken van primaire affectbeleving en van secundaire affectrepresentaties. Deze stappen worden normaal gesproken in de

vroege moeder-kindrelatie gezet; bij bepaalde patiënten zijn ze grondig verstoord. Ontwikkelingspsychologisch situeert het ontstaan van voorstellingen en van affecten zelfregulatie zich in de periode waarin ook gehechtheid tot stand komt. Ook affectieve afstemming, inleving en empathie zijn ermee verbonden. In de huidige modellen van relationeel ingebedde affectregulatie worden moeder en baby als twee actieve participanten beschreven. Het verband tussen 'wederzijds markeren', 'interactieve representatielussen', 'dyadische expansie van de bewuste ervaring' (Tronick) enerzijds, en de 'actual, pretend, integrated mode of functioning' anderzijds is zeer boeiend.

Als doelgroep voor 'mentaliseren bevorderende kindertherapie' (MBKT) schuiven Zevalkink en Schut kinderen naar voren die nauwelijks of niet mentaliseren ('mentale processtoornis'). Het deficitmodel staat voorop. Een ander niveau van MBKT (meer neurotisch, 'internalisatiestoornis') wordt wel gesuggereerd maar niet uitgewerkt. Dat komt doordat de 'mentalization based treatments' van de groep rond Fonagy oorspronkelijk ontwikkeld zijn voor pre-neurotische niveaus, meer bepaald volwassen borderlinepatiënten.

In het hoofdstuk over behandelstrategieën maakt Verheugt-Pleiter duidelijk dat dit boek gaat over de mentale-processtoornissen van de preneurose. Daarbij moet men ondersteunend werken aan het ontstaan van complexere mentale representaties. Affect(h)erkenning, affectinterpretatie en affectexpressie worden stapsgewijs mogelijk gemaakt om de kloof te dichten tussen affect en representatie of te komen tot het doorbreken van 'under-processed affectivity'. De therapeut helpt het kind controle te verwerven over/tot modulatie te komen van automatische en weinig gereguleerde reacties (Bleiberg). Het herstel van een coherent zelf, met daarin een 'true mentalizing self', vergt een ontwikkelingsgerichte opbouw van affectregulatie. Dat de auteurs van MBKT te rade gaan bij namen als

Greenspan, Tronick en Sroufe is een goede zaak.

In het hoofdstuk over ouderbegeleiding beschrijven Rexwinkel en Verheugt-Pleiter dat mentalisatieproblemen bij kinderen behalve door een onvoldoende goede ouder-kindrelatie mogelijk ook door aanleg of traumatische gebeurtenissen ontstaan. Ouderbegeleiding heeft tot doel de ouders tot mentalisatie te brengen: *mindful parenting*. Hoe gelukkig is de keuze om dit hoofdstuk af te sluiten met Bleiberg! Hij beschrijft hoe de representatieve kloof tussen het reële en het gewenste kind kleiner wordt, het verstarde beeld van de ouders dat bij het kind leeft in beweging komt en dat nieuwe beelden en interacties mogelijk worden bij kind en ouders, onder meer doordat de ouders leren mentaliseren.

In drie gedetailleerde methodische hoofdstukken van Verheugt-Pleiter komen aandachtsregulatie, affectregulatie en mentalisatiebevordering bij een mentale processtoornis aan bod. «Aandachtsregulatie» is een manier om kinderen te helpen een basis te vinden in het eigen affectief ervaren lichaam en in relaties. Zonder de aandachtsregulatie zijn er bij kinderen die voor MBKT geïndiceerd zijn vooral opwinding en onrust, die omslaan in negatieve affectiviteit. Door het affect aandachtig vast te houden, krijgt het werkelijkheidswaarde en kunnen representaties gevonden worden in het volgende subproces, dat van de «affectregulatie». Indien men het kind helpt om het affectief ervaren te verdragen, kan het constructiever met de gevoelens omgaan: de basis om affecten vrijer betekenis te geven, te transformeren en te mentaliseren. In het tiende hoofdstuk wordt dit alles in een hiërarchie geplaatst: MBKT gaat van aandachtsregulatie via affectregulatie naar mentalisatie. De uitgebreide casusbesprekingen zijn hier meer dan welkom. Het hoofdstuk van Slijper over de setting en de bij MBKT benodigde therapeutische vaardigheden draagt verder bij aan het evenwicht tussen theorie en praktijk in dit boek. *Mentaliseren in kindertherapie* is het resul-

taat van het intensieve werk van gedreven klinici en onderzoekers, en het is, zoals al gezegd, een *must*. Toch kwamen er nog enkele bedenkingen in me op. Ten eerste, mentalisatie is «in». Maar, het mentalisatiedenken is afgestemd op behandeling van volwassen borderlinepatiënten en vertrekt van een deficitvisie. Aandacht voor de vroege ontwikkeling verheldert iets over disfuncties bij latere borderlinepatiënten, maar andersom gedacht is er een belangrijk conceptueel en praktisch probleem. De vertaling naar kinderen van de verbale en op representaties gerichte benadering van volwassen borderlinepatiënten en van het lang niet altijd heldere en soms eigenzinnige conceptuele kader van de «mentalization based treatment»-groep ligt niet voor de hand. Dat de auteurs van dit boek de handschoen opnemen, getuigt van klasse en moed. Dat ze zelf soms moeite hebben met de veelheid aan nieuwe concepten die in de voorbije jaren geïntroduceerd is, kan men hun moeilijk kwalijk nemen. De auteurs hebben de behoefte gevoeld om een extra verklarende woordenlijst toe te voegen en dat is geen overbodige luxe.

Ten tweede, in de jaren negentig beschreef Spezzano (1993) hoe de affecttheorie de stam van de boom van de psychoanalyse was, met Fred Pines' vier analytische psychologieën — drift, ego, object en zelf — als de takken. Het zou het decennium van het affect worden: Schalkwijk sprak van een «réveil van het affect». Vanaf 1995 liep het anders, toen het mentalisatiedenken eraan kwam. Psychoanalyse heeft van oudsher veel moeite gehad met het uitwerken van een affecttheorie; affect bleef onderbelicht tegenover representatie. We beseffen dat in Fonagy's literatuur affectregulatie weliswaar bijna steeds automatisch gekoppeld wordt aan mentalisatie. Toch is mentalisatietherapie vooreerst gericht op representaties. Het beschouwt de affectregulatie vooral als een voorloper tot mentalisatie. Is de analytische kindertherapie niet toe aan een verdere stap, waarbij de zogenaamde

voorlopers van mentalisatie ditmaal tot de eigenlijke (ontwikkelingsfase-adequate) focus van kindertherapie verheven worden? In hun hoofdstukken over affectregulatie leggen de auteurs van dit boek over MBKT alvast de basis voor deze verdere stap. Na «affectregulatie bij kinderen» en «mentaliseren in de kindertherapie» is het nu de beurt aan «affectregulatie in de kindertherapie».

Literatuur

SPEZZANO, CH. (1993). *Affect in psychoanalysis — A clinical synthesis*. Hillsdale: Jason Aronson & The Analytic Press.

Lacaniaanse neuropsychoanalyse

Bespreking van

Ariane Bazan (2007). *Des fantômes dans la voix — Une hypothèse neuropsychanalytique sur la structure de l'inconscient*. Québec/Montréal: Editions Liber-Voix Psychanalytiques. ISBN 978 2 89578 136 3, 145 pp., € 22,50

MARK KINET

Ramachandran (2003) wijst erop dat het brein uit honderd miljard neuronen bestaat met elk tot tienduizend synapsen, wat meer mogelijke hersentoestanden oplevert dan er elementaire deeltjes bestaan in het universum. En ook Harry Mulisch zegt: «Als ik met mijn hond wandel onder de sterrenhemel ben ik onder de indruk en hij niet. Het menselijk hoofd is dan ook groter dan het heelal» (2007, p. 255). De neuropsychoanalyse integreert tegenwoordig inzichten uit de neurowetenschappen met psychoanalytische aandacht voor de subjectieve ervaring. Ze zou een remedie zijn tegen de simplistische reducties van de eerste en de speculatieve meta-

psychologische euvels van de laatste. Solms, Panksepp, Widlöcher, Snodgrass en Shevrin zijn enkele bekende vertegenwoordigers van de neuropsychoanalyse. Ariane Bazan heeft jaren in de universiteit Ann Arbor van Michigan gewerkt met de laatste. Ze is psychologe, psychoanalytica, doctor in de biologie en docente aan de ULB te Brussel. Zij deelt hun aller (inclusief Freuds) hypothese van een psyche die emergent ontstaat en niet tot biologie te reduceren valt.

In het voorwoord bij *Des fantômes dans la voix* promoveert Bazan de talige structuur van het onbewuste tot thema van haar boek. Ze hanteert de intrigerende stelling dat psychopathologie gezien kan worden als het fantoom van het fonologische fragment dat ons verhaal doorspookt. Dit fantoom is voor haar de niet uitsprekbare betekenaar die onbewust wordt doorgegeven. Zoals bij de fantoompijn in het geamputeerde lidmaat wordt deze betekenaar (ondanks zijn ontbreken) geïnvesteerd (p. 10) en doemt hij bij herhaling in onze uitingen op.

Dan volgt een zeer compact en rijkelijk gestoffeerd boek, gebaseerd op diverse neurowetenschappelijke bevindingen en experimenten. Binnen het bestek van deze recensie is het onmogelijk de weelde aan onderzoeksgegevens en de minutieuze opbouw van haar uiteenzetting recht te doen dus ik beperk mij noodgedwongen tot enkele accenten.

In hoofdstuk 1 onderzoekt ze de samenhang tussen affect en betekenaar. De manier waarop het onbewuste volgens Freud te werk gaat, ligt tussen die van het semantische en het affectieve register; dit laatste wordt voornamelijk door de fonemen gedragen.

In hoofdstuk 2 gaat Bazan in op het psychische apparaat. Freuds woordvoorstellingen, de lacaniaanse betekenaar als drager van het foneem en de cognitieve en linguïstische (neuro)wetenschap die het foneem niet als een akoestische maar als een motorische (d.w.z. luidop uitgesproken) gebeur-